

УДК 821.161.2'27 (075.8)

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МОВНА РЕАЛЬНІСТЬ

Мозговий В. І.

*Навчально-науковий інститут «Вища школа економіки та менеджменту» ДВНЗ
«Донецький національний технічний університет», м. Донецьк, Україна*

У статті розглядаються причини та наслідки неадекватної методики викладання української мови, що не відповідає реальній національно-мовній ситуації в Україні, і пропонуються шляхи її удосконалення.

Ключові слова: *статус мов, державна мова, національна мова, мови національностей, методика викладання, компетентнісне навчання.*

Актуальність. Спостереження за функціонуванням української мови в різних сферах суспільного та громадського життя приводить спеціаліста-мовника та будь-якого пересічного громадянина, що опікуються проблемами культури, до сумного висновку про системну кризу мови і розхитаність норм на всіх її рівнях. Чого варті, наприклад, ніким і нічим не закріплені в мовленнєвій традиції більшості громадян і в літературній мові нововживання типу *иржа, шпиталь, шкандаль, катедра, мерило, лист`опад, зарплатня, леговище, совісти, б`юджет, виша, автівка, юнка, пихвознавець, евро, прем`єрка, коаліціант* тощо? Їхні витoki шукають, з одного боку, у вседозволеності сучасної демократії, а з іншого, у загальному краху традиційно «зрусищеної» мовної культури і державної політики, що нібито «не захищає рідну мову» і її «національний унікум» від впливу інших культур (передусім російської), Проте, зауважимо, що метод відсторонення від будь-яких культур, а тим більше боротьба з ними – це нонсенс, який немає нічого спільного з культурою. Отже, причину подібних явищ слід відшукувати не в зовнішніх процесах, а у внутрішній некомпетентності «авторів» подібних нововведень, від яких треба захищати не конкретну мовну культуру (українську, російську, кримсько-татарську чи будь-яку іншу), а мову як таку, яка страждає від політичного невігластва через необ'єктивну оцінку мовної ситуації в конкретному середовищі і політичних акцентів щодо статусу різних мов, існуючих у багатонаціональній Україні [1].

На жаль, *дослідження цієї складної проблеми* обмежується найчастіше публіцистичними гаслами, закликами до референдумів (хоча референдум при нерозумінні принципів статування мов лише підсилить внутрішній мовний конфлікт) або суб'єктивним трактуванням мовної ситуації в Україні. Окремі випадки вивчення порушень суспільно вироблених норм торкаються, як правило, формальної сторони зовнішнього взаємовпливу [2; 16; 17] або елементів мовної системи, найбільш «постраждалих» від мовної сваволі (наприклад, проблеми документальної передачі власних назв іншими мовами [7; 8; 11]), що не впливає суттєво на перегляд основ національно-мовної політики держави.

Мета статті полягає у комплексному аналізі причин неадекватної методики викладання мов, яка не відповідає сучасному стану мовної ситуації в Україні та зумовлює руйнування національно-мовної системи в конфліктному антилозі як в усному, так і писемному мовленні (окремі випадки цієї проблеми розглядалися під кутом зору Болонського процесу [12]).

Виклад матеріалу. У реальній практиці спілкування українською мовою виділяється всеохоплююча проблема мовної некомпетентності, що захопила в полон переважну більшість мовців. Ідеться не про названі вище штучні утворення, що продукуються окремими «патріотично свідомими особами» заради «чистоти української мови, що нібито страждає від російської експансії», а про неусвідомлені помилки, розповсюджені на всій території і в усіх верствах населення України (від Карпат до Криму; від учня до Президента), такі, наприклад, як **учбовий заклад, кохайте місто Миколаїв, обумовлено причинами, місяця листопаду, конкуретоздатний, область виробництва, Писарев, Новіков, Теплов, Д'яков, співпадіння думок, задачі держави, об'єм виробництва, я рахую, що...** (правильно: навчальний заклад, любіть місто Миколаїв, зумовлено причинами, місяця листопада, конкурентоспроможний, галузь виробництва, Писарев, Новиков, Теплов, Дьяков, збіг думок, завдання держави, обсяг виробництва, я вважаю, що...). Вони впливають з недосконалої методики викладання мов, що тим не менше спирається на законодавство. На думку політиків, стурбованих проблемою «єдності держави», а відтак, і авторів навчальних посібників і мовних законопроектів, аж до конституційних, державною мовою може бути тільки українська, а решта інших (передусім російська) – мовами національних меншин [4]. Між тим така категоричність суперечить об'єктивній природі мови, розвиток і стан якої залежить не від волі окремої особи і тим більше не від голосування залежно від симпатій і антипатій партій, депутатів, Президентів, блоків тощо, а від суспільної реальності.

Із цього погляду, якщо на теренах України більшість громадян розуміє і так або інакше може спілкуватися двома мовами (українською та російською), незалежно від своєї національності чи території проживання, значить, це об'єктивна реальність, яку треба зафіксувати юридично, надавши статус державних обом мовам (з виділенням української як державної офіційної, що юридично представлятиме державу на міжнародному рівні).

І з цього ж погляду, мовами національностей (а не «мовами національних меншин», бо це термін, який принижує гідність більшості громадян багатонаціональної країни) є мови компактного проживання людей певної національності у певних територіальних межах [6; 7; 9].

Отже, правова некомпетентність щодо статуювання мов при побудові методики їхнього викладання призводить до того, що предмет української мови і сутність її мовної системи стають розмитими: під ними розуміють або вивчення орфографії на морфологічній основі (бо в «рідній мові» вимова зрозуміла!) [13], або практику навчання діловому мовленню з елементами граматичних знань [14; 15] чи діловодства з його націленістю на складання документів [3; 18]. При цьому вважається, що українська мова як єдина державна є одночасно «рідною», а відтак, усі громадяни України користуються тільки нею при реалізації мислетвірної і комунікативної функцій (бо «мови національних меншин» обмежені територією проживання окремої національності, тому більшість їх не знає, і вони аж ніяк не

впливають на українську мову?!). Що стосується російської мови, то вона начебто зачіпає культуру українського мовлення ззовні, через те з нею треба боротися, а якщо й вивчати, то як іноземну зі знайомством з перекладеною російською літературою у межах зарубіжної.

Висновки. Таким чином, методика вивчення української мови як безумовно рідної, а російської як іноземної при свідомому чи неусвідомленому ігноруванні їхнього реального статусу обов'язково впливає на адекватність передусім українського спілкування, що перетворюється на збіднілий суржик, декодувати який досить важко при нерозумінні помилок самим мовцем, упевненим у своїй «українськості». Для виправлення ситуації, що межує з національною трагедією, необхідні цілком свідомі кроки політиків і державотворців, з одного боку, і педагогів-мовців – з іншого, назустріч одне одному. Перші мають прислухатися до думок науковців про будівничу природу функціонування мов у соціумі і закріпити їх у законах, а другі – замінити застарілий погляд на мову виключно як засіб спілкування на усвідомлення нового призначення сучасної мови як засобу спільності нації і структуризації суспільства, переглянувши у зв'язку з цим методику викладання мов (у першу чергу української та російської) на наступних принципах:

1. **Принцип синкретичної варіативності**, який в умовах багатомовної і багатонаціональної України заперечує методику вивчення української мови як «рідної». Інакше майже суцільна двомовність і регіональна багатомовність (об'єктивна реальність) у поєднанні з ідеальним вивченням української мови як рідної (суб'єктивна практика) постійно призводитиме до конфліктності діалогу у межах держави. Його можна позбутися тільки при порівняльному ознайомленні української мовної системи (як державної офіційної) з російською (як державної) і з мовами національностей у місцях їхнього розповсюдження. У цьому випадку традиційне вивчення української мови на рівні правил, що базуються на морфології слова або буквеній основі (згадайте хоча б тлумачення процесів подовження, подвоєння, спрощення, чергування, де йдеться про корені, суфікси, буквосполучення), має бути замінене на аналіз української вимови, що впливає на принципи української графіки й орфографії, побудовані на фонетиці (вимовляємо і пишемо – не вимовляємо і не пишемо): *Дьяков – Х'юстон, бульйон – бачим* (м'яка – тверда вимова); *завмерти – завмирати, чесний – кістлявий, Харцизьк, знання – знань, нескінч`енний – неск`інчений, безталанний – н`аданий* (за вимовою) тощо. Доцільним у зв'язку з цим стає орієнтація курсу не на знання, а на вміння і заміна акцентів прописної («так треба») або описової граматики («так є») на методику пояснювальної граматики («чому так?»).

2. **Принцип мовної компетентності**, що передбачає усвідомлення глибинних процесів у мові на довгій ниві її функціонування в різних суспільно-історичних реаліях і тільки в цьому контексті оволодіння українською орфоєпією, орфографією і пунктуацією. Обов'язковим елементом методики презентації курсу української мови у цьому випадку стає мова як система і мовлення як процес спілкування, а основним предметом розгляду – **національна мова як засіб спільності** нації (а не ідеальна українська мова; література, написана українською мовою; українське мовлення чи ділова українська мова), що може матеріалізовуватися в різних мовних системах і витворах національної культури (літературі, живописі, музиці тощо) як формах передачі національного мислетвірного процесу. Теоретичне розширення

матеріалу, з одного боку, і практична спрямованість предмета, з іншого, зумовить і нову архітектуру його організації: від визначення мови як найуніверсальнішого механізму спілкування і спільності нації через описання системи української мови шляхом її порівняння з російською до виділення «родзинок» на всіх її рівнях з метою застосування у практиці конкретного спілкування в усній і писемній формах.

3. Включення національно-культурної компоненти у структуру мовної підготовки. Оскільки мова є головним проявом і чинником цивілізаційної культури (націленість на позитивний діалог), яка виявляється в різних способах національного світосприйняття (національній мові), досягнення позитивного результату залежить від розуміння мовцем специфіки мови і її національно-культурного відображення в конкретному матеріально-історичному просторі. Ось чому для усвідомлення значущості національно-мовної картини світу у національній мові мають акцентуватися ті проблеми, які мають спільне звучання в державних мовах (у першу чергу) і мовах національностей, що формують і виражають психологію і філософію української нації, тобто в національній літературі в різних мовних формах, сучасній інтерпретації функціонування національних власних назв як історичної і соціально-правової категорії, у художньо-мистецьких, краєзнавчих, етнографічних, фольклорних і фразеологічних етюдах (наприклад, етимології назв місяців), що мають «відлуння» у спільних культурах народів України, уособлюючи в собі національну історію.

Перспективи подальшого дослідження. Незважаючи на те, що заявлена концепція вже презентується в авторських курсах і посібниках [5; 10], вона чекає на глибоку та глибинну її розробку на рівні теорії національної мови, на її наукову та громадську оцінку і закріплення в освітніх і державних документах після багатоваріантної методичної апробації (уточнення, розширення) в різних регіонах України.

Список літератури

1. Артемчук Г. І. Дві державні мови в Україні – це відмова від національно-мовного відродження українців / Г. І. Артемчук, В. М. Василенко // Актуальні проблеми перекладознавства та навчання перекладу в мовному вузі: Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції Київського національного лінгвістичного університету, 27-28 вересня 2006 року. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2006. – С. 12-18.
2. Викладання українознавчих дисциплін в економічних і технічних вузах // Республіканська наук-мет. конф. Тези доповідей. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1991. – 163 с.
3. Горбул О. Д. Ділова українська мова.: [навчальний посібник для студентів] // Д. І. Галузинська, Т. І. Ситнік, С. А. Яременко; За ред. О. Д. Горбула. 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
4. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996. Стаття 10. – К.: Преса України, 1997. – 79 с.
5. Мозговий В. І. Ділова українська мова в державному управлінні. Курс професійного спілкування. – Видання друге: [навчальний посібник для магістрів державного управління] / В. І. Мозговий. – Донецьк: Технопарк ДонДТУ «УНІТЕХ», 2005. – 584 с.
6. Мозговий В. І. Методологія збереження руської культури засобами українського мови [Електронний ресурс] / В. І. Мозговий // Графская пристань. – 2007. – Режим доступу: www.grafskaya.com.
7. Мозговий В. І. Проблеми адекватності перекладу у зв'язку із сучасним статусом мов в Україні / В. І. Мозговий // Вісник Сумського державного університету. – 2007. – Т. 2 (3), № 1. – С. 135-140. – (Серія «Філологічні науки»).

8. Мозговий В. І. Російсько-український словник труднощів перекладу в контексті сьогодення / В. І. Мозговий // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна – 2007. – № 772. – Випуск 51. – С. 30-33. – (Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»)
9. Мозговий В. І. Универсальность языка и вариативность русско-украинского языкового пространства / В. И. Мозговой // Информационный Вестник Форума русистов Украины. Выпуск 12. – Симферополь: ЧП Артi – ЮК, 2009, с. 29-37.
10. Мозговий В. І. Українська мова мова у професійному спілкуванні. Модульний курс. – Видання 4-е. : [навч. посібник для студентів] / В. І. Мозговий. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 592 с.
11. Мозговий В. І. Фононіми, морфони́ми, графони́ми, або методика передачі власних назв засобами спорідненої мови / В. І. Мозговий // Функциональная лингвистика: сборник научных работ / Крымский республиканский институт последипломного образования; научный редактор А. Н. Рудяков/ – Симферополь, 2010. – Том № 2. – С. 102-104.
12. Мозговий В. І. Форма і сутність методики викладання національної, державної і професійної мов у світлі Болонського процесу / В. І. Мозговий // Актуальні проблеми педагогіки: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць. – Горлівка: Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов, 2006. – Випуск 3. Частина 2. – С. 27-36.
13. Олійник О. Б. Українська мова: [підручник для 10-11 кл.] / О. Б. Олійник. – К.: Альфа, 1995. – 384 с.
14. Пахомов В. М. Ділове українське мовлення: [метод. посібник для слухачів системи перепідготовки та підвищення кваліфікації] / В. М. Пахомов. – Івано-Франківськ, 2003. – Випуск 12. – 84 с. – (Серія «навчально-методичні матеріали»).
15. Плотницька І. М. Ділова українська мова. – 2-ге видання, перероблене та доповнене: [навч. посібник для студентів] / І. М. Плотницька. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
16. Проблеми утвердження і функціонування державної мови в Україні // Матеріали міжнародної наукової конференції 28-29 листопада 1996 року. – К.: Національний університет «Київсько-Могилянська академія», 1998 – 238 с.
17. Українізація і гуманізація освіти // Всеукраїнська науково-практична конференція. Тези доповідей: У 4-х частинах. – Дніпропетровськ: Видавництво ДДУ, 1993.
18. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення: [навчальний посібник для студентів] / С. В. Шевчук. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 480 с.

Мозговой В. И. Методика преподавания украинского языка и языковая реальность // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 2. – С.225-229.

В статье рассматриваются причины и следствия неадекватной методики преподавания украинского языка, не соответствующей реальной национально-языковой ситуации в Украине, и предлагаются пути ее совершенствования.

Ключевые слова: *статус языков, государственный язык, национальный язык, языки национальностей, методика преподавания, компетентностное обучение.*

Mozgovoy V. Methods of teaching Ukrainian and language reality // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 2. – P.225-229.

In the article author consider reasons and consequences of inadequate methods of teaching Ukrainan. There are propositions of its perfection as existing methods don't correspond with the real national and lingual situation in Ukraine.

Key words: *status of languages, state language, national language, languages of nationalities, teaching methods, competent studying.*

Поступила до редакції 22.03.2011 р.